

Dr.
Umut AKCAKAYAT.C. Milli Savunma Bakanlığı,
umutakakaya@outlook.comORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6285-5982>Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 22/03/2022 25/04/2022

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1091859>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye’de Komünizm Algısı ve Siyasetteki Yansımaları

The Perception of Communism in Turkey in The First Years Of The Cold War and Its Reflections in Politics

Öz

Türkiye, II. Dünya Savaşı boyunca kararlı bir tarafsızlık politikası izlemiş ve bütün baskılara rağmen savaş dışı konumu korumuştur. Ancak savaş sonunda Sovyetler Birliği’nin Boğazlardan üs ve Doğu Anadolu’dan toprak talepleri karşısında kalan Türkiye, kendini diplomatik bir yalnızlık içinde bulmuştur. Sovyetlerin talepleri bir yandan kamuoyunda şiddetli bir tepki doğururken, diğer yandan Türkiye’nin içinde bulunduğu yalnızlıkla birleşerek bir toplumsal histerinin yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu histeri Türkiye’de daha önce de mevcut olan ‘komünizm karşıtı’ eğilimleri daha da güçlendirmiştir. Nitekim bu koşullarda şekillenen komünizm karşıtı kamuoyu, savaş sonrası yıllarda başlayan çok partili hayatın hararetli tartışmaları içinde etkin bir silah olarak kullanılmaya başlanmıştır. Dönemin ideolojik atmosferi içinde iç siyasi tartışmalar ‘Sovyet tehdidi’ ile ilişkilendirilmiş, her türlü muhalif düşünce ‘Moskova ağzıyla konuşmak’ ithamlarıyla bastırılmıştır. Bu saldırılar özellikle dönemin baskın dış politika eğilimlerine, yani Amerikancılık eğilimine muhalif duran aydınlara yönelmiştir. Bu aydınlar, iki kutuplu dünya algılaması içinde ‘Amerikan taraftarı değilsen Sovyetler taraftarısın’ mantığıyla suçlu görülmüşlerdir.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Sovyetler Birliği, Boğazlar, Komünizm, Algı.

Abstract

Turkey followed a determined neutrality policy in the Second World War and maintained its non-war position despite all the pressures. At the end of the war, Turkey, faced with the Soviet Union’s demand for a base in the Straits and some land in the Eastern Anatolia, found itself in diplomatic isolation. While the

ATIF: AKCAKAYA Umut, “Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye’de Komünizm Algısı ve Siyasetteki Yansımaları”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8/2 (Haziran 2022), s. (299-322)

CITE: AKCAKAYA Umut, “The Perception of Communism in Turkey in The First Years Of The Cold War and Its Reflections in Politics”, *Journal of History and Future*, 8/2 (June 2022), pp. (299-322)

demands of the Soviets caused a strong public reaction, on the other hand, they prepared the ground for the spread of a violent social hysteria in Turkey. This hysteria further strengthened the anti-communist tendencies that existed in Turkey before. The anti-communist public opinion, which shaped in this conditions, began to be used as an effective weapon in the debates of the multi-party political life that began in the post-war years. In the ideological atmosphere of the period, internal political debates were associated the ‘Soviet threat’, and all kinds of oppositional thoughts were suppressed with the accusation of ‘speaking with the mouth of Moscow’. These attacks were especially directed at the intellectuals who were opposed to the Americanism trend, which was the dominant foreign policy trend of the period. As a matter of fact, these intellectuals were found guilty with the logic of “if you are not pro-American, then you are pro-Soviet” within the perception of a bipolar World.

Key Words: Cold War, Soviet Union, Straits, Communism, Perception

Giriş

II. Dünya Savaşı, tarihin o zamana dek gördüğü en büyük felaket olmuş ve etkileri dünyanın en ücra köşelerine kadar yayılmıştır. Savaşı takip eden yıllarda, dünya çok köklü ve geniş kapsamlı değişimlere sahne olmuştur. Eski dünyanın (Avrupa) büyük yaralar alarak çıktığı savaş sonunda doğuda Sovyetler Birliği ve batıda Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere iki yeni güç yükselmiş, dünya bu iki yeni gücün etrafında iki blok halinde yeniden şekillenmiştir. Bu yıllarda iki blok arasında yaklaşık kırk beş yıl sürecek olan bir denge durumu oluşmuştur. Bu denge durumu iki blok arasındaki gerginlikler, karşılıklı şüpheler ve silahlanma yarışı nedeniyle Soğuk Savaş olarak adlandırılmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında dünya iki blok halinde şekillenirken pek çok ülke kendisini bu iki şık üzerinde tercih yapmak durumunda bulmuştur. Soğuk Savaşın tam ortasında kalan Türkiye de bu ülkelerden biri olmuş ve tercihini Batı Bloğu yönünde kullanmıştır. Batı Bloğu ile bütünleşme sürecinde Türkiye’de büyük değişimler yaşanmış, çok partili siyasi hayata geçilmiş, ekonomide ve siyasette liberal eğimler hâkim konuma gelmiş ve geleneksel dış politika çizgisinden uzaklaşmıştır. Bu dönemde yapılan tercihler, Soğuk Savaş boyunca ülkenin kaderine hâkim olduğu gibi bugün dahi uzun dönemli etkilerini göstermektedir. Türkiye’nin iç ve dış politik tercihlerinde en önemli belirleyicilerden biri II. Dünya Savaşı yıllarından başlayarak savaş sonunda zirveye ulaşan ‘Sovyetler kaynaklı tehdit algılaması’ olmuştur. Sovyetler kaynaklı tehdit algılaması kamuoyuna komünizm tehlikesi olarak yansımış, kamuoyunda gerek SSCB’ye gerekse komünizme yönelik şiddetli bir tepki doğurmuştur.

Savaş yılları ve takip eden dönemde dünyadaki gelişmeler, Türkiye’de daha önceden de mevcut olan ‘komünizm karşıtı’ eğilimleri daha da güçlendirmiştir. Sovyetler’e karşı duyulan kaygılarla birleşerek baskın hale gelen bu komünizm karşıtı kamuoyu, yeni başlayan çok partili hayatın hararetli tartışmaları içinde etkin bir silah olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmanın amacı Soğuk Savaşın ilk yıllarında Türkiye’de kamuoyuna hâkim olan komünizm algısını incelemek ve bu algının siyasi bir silah olarak nasıl kullanıldığını örnek olaylar üzerinden ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışmada öncelikle Türk-Sovyet ilişkilerinin arka planı ve II. Dünya Savaşı’nın sona erdiği günlerdeki durumu ele alınacaktır. Bu sayede Türkiye’de komünizm algısını belirleyen

koşullar ortaya konabilecektir. Müteakiben komünizm algısının toplum ve siyaset hayatındaki yansımaları incelenecektir. Bu inceleme dört örnek olay üzerinden yapılacaktır. Bunlar inceleme dönemimiz boyunca kamuoyunda çok ses getiren; Tan matbaası olayı, ‘Hasan Ali Yücel-Kenan Öner Davası’, üniversitelerdeki tasfiye hareketleri ve Sabahattin Ali’nin öldürülmesi olaylarıdır.

Bu hadiseler dönem boyunca kamuoyunda yoğun şekilde tartışılmış ve ihtilaflara neden olmuştur. Bu tartışmalar, doğal olarak dönemin esas kitle iletişim aracı olan yazılı basın üzerinden yapılmıştır. Bu kapsamda çalışmada ele alınacak örnek olaylar yazılı basın üzerinden incelenecektir. Ayrıca olayların merkezinde olan veya yakından şahit olma imkânına sahip olan şahısların hatıralarından faydalanılacaktır. Tabi bu tanıklıklardan faydalanırken, hatırat türünün kaynak olarak barındırdığı tehlikeler ve bu hatırlama kayıtlarının özneliği özellikle göz önünde bulundurulacaktır.

II. Dünya Savaşı’nın Sonunda Türk-Sovyet İlişkileri

Türk-Rus ilişkileri tarihi, 17. yüzyıl son çeyreğinden itibaren çoğunlukla bir savaşlar tarihi olmuştur. İki imparatorluğun ilgi alanlarının çakışması ilişkilerdeki gerginliğin temel sebebinin teşkil etmiş, bu çatışma ortamı her iki ülke halkının karşılıklı algılamalarını şüpheyle yoğurmuştur. Rusya, 18. yüzyıl ortasından itibaren Osmanlı İmparatorluğu tarafından öncelikli tehdit olarak algılanmaya başlamış, bu algılama çatışmayı tırmandırmıştır. İki devlet, iki yüz yıl içine sekiz savaş sığdırmış, her yeni neslin bir sonraki çatışmaya katıldığı koşullarda, Rusların ve Türklerin bilinçlerinde, diğer taraf hakkında ‘ezeli can düşmanı’ imajının yerleşmesi için geniş olanaklar ortaya çıkmıştır.¹ Dini propaganda öğeleriyle de bezenen ve kuşaklar boyu süren bu mücadele, Rusya’nın Osmanlı İmparatorluğu tarafından beka sorununun en önemli dış faktörü olarak algılanmasına yol açmıştır.

1917 Kasım’ında Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmesi ile Rusya’da sosyalist rejimin hâkim olması ve 1919’dan itibaren Milli Mücadele’nin başlaması ile Anadolu’da yeni yönetimin kurulmasıyla iki ülke ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmıştır. Nitelikleri farklı olsa da her iki ülkede de devrimler gerçekleşmiş ve emperyalist batı ülkelerine karşı mücadele başlamıştır. Bu süreç doğal olarak iki ülkeyi birbirine yaklaştırmıştır. Anadolu’daki Milli Mücadele’nin temel dış desteği Sovyetler’den gelmiş ve Milli Mücadele’nin finansmanın yaklaşık % 10’luk kısmı Sovyet Rusya’dan sağlanan yardımlarla karşılanmıştır.² Milli Mücadele’ye verilen Sovyet desteğinin Türk kamuoyu üzerinde olumlu bir etki yarattığı ve ilişkilerin geleceğine yön verdiği söylenebilir. Ancak yüzyılların birikmiş şüphelerini bir anda ortadan kaldırmak mümkün olmamıştır. Nitekim Milli Mücadele liderlerinin Sovyetler’e yaklaşımında ihtiyatlı bir şüpheciliğin izleri kendini gösterir.³

1 M.Meyer, “18. Yüzyıldan Günümüze Rusya ve Türkiye İlişkileri”, *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya, Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, (Der.G.Kazgan ve N.Ulçenko), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s.7-8.

2 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara 2009, s.32

3 Mustafa Kemal, Eylül 1919’da Amerikalı General Harbord’la yaptığı görüşmede bu tutumu açıkça dile getirmektedir; “*Bolşeviklere gelince, bizim memleketimizde bu doktrin hiçbir şekilde yeri olamaz. Dinimiz, adetlerimiz ve aynı zamanda sosyal bünyemiz tamamıyla böyle bir fikrin yerleşmesine elverişli değildir. Türkiye’de ne büyük kapitalistler ne de milyonlarca esnaf ve işçi vardır. Son olarak, sosyal bakımdan dini prensiplerimiz Bolşevizmi benimsemekten bizi uzak tutmaktadır.*” General Harbord’a aktarılan sosyalizm aleyhtarı görüşlerde, Milli Mücadele’ye Amerikan kamuoyunun sempatisini kazanma

Sovyetler'in bayraktarlığını yaptığı 'komünist ideoloji' Milli Mücadele liderleri tarafından tehlikeli görülmüş, komünist ve sosyalist hareketlerin ülke içindeki gelişimi kontrol altında tutulmuş veya bazen de bastırılmıştır.⁴ Milli Mücadele yılları, Türk tarafının Sovyet Rusya'ya karşı izleyeceği "Sovyetler ile ittifaka evet, komünizme hayır" siyasetinin temellerinin atıldığı dönem olmuştur.⁵

Milli Mücadele yıllarında atılan bu temel, II. Dünya Savaşı'na kadar iki ülke ilişkilerinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Lozan Anlaşması'nda olduğu gibi iki ülke arasında zaman zaman uyuşmazlıklar kendisini göstermiş, ancak bunlar Türkiye-Sovyet Rusya ilişkilerinde kalıcı bir hasar bırakmamıştır. Zira her iki devlet de emperyalist devletlere kuşkuyla yaklaşmakta ve bu durum iki ülkeyi birbirine yaklaştırmaktadır. Özellikle 1925-1936 yılları arasında iki ülke arasındaki yakınlaşma zirveye ulaşmıştır.⁶ Ancak siyasi ve ekonomik ilişkilerdeki bu yakınlaşma, Türk yönetici elitinin Sovyetler'e karşı duyduğu kuşkulardan tamamen kurtulduğu anlamına gelmez.⁷ Sovyet Rusya algısındaki bu süreklilik, Türk yönetici elitinin sürekliliği ile doğrudan bağlantılıdır. Zira Kurtuluş savaşının sivil-asker kadroları, Cumhuriyetin ilanından sonra da yönetim kademelerini oluşturmaya devam etmiş, bu gruba İstanbul burjuvazisi de dâhil olmuştur. Böylece Cumhuriyet Türkiye'sinin yönetici eliti; eski askerler ve bürokratlardan oluşan küçük burjuva aydınlar, Anadolu eşrafi ve İstanbul ticaret çevrelerinden oluşmuştur.⁸ 1924-1950 yılları

kaygısının rol oynadığı kabul edilebilir. Ancak Mustafa Kemal ve diğer milli mücadele liderlerinin değişik ortamlarda dile getirdiği benzer fikirler, Amerikalı Generale aktarılan görüşlerin samimi olduğuna işaret etmektedir (*Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938)*, (Der.N.Asan), Ankara 1964 s.78).

- 4 1920 Ekim'inde kurulan Türkiye Komünist Fırkası aracılığıyla Anadolu'daki sosyalist hareketler kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Mustafa Kemal 31 Ekim'de Ali Fuat Paşaya gönderdiği bir telgrafta bu durumu şöyle açıklamaktadır; "...*Bununla beraber, dâhilden ve hâriçten muhtelif maksatlarla bu cereyanın (komünizm) memleketimiz dâhiline girmekte olduğu ve buna karşı makul tedbirler alınmadığı takdirde milletin pek ziyade muhtaç olduğu vahdet ve sükûnunu muhil ahvalin hudusu da daire-i imkânda görülmüştü. En makul ve tabii tedbir olarak aklı başında arkadaşlardan hükümetin malumatı tahtında bir Türkiye komünist fırkası teşkil ettirmek olacağı düşünüldü.*" (Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2010, s.573).
- 5 Mustafa Kemal, meclisteki 29 Mayıs 1920 tarihli konuşmasında ise Ankara hükümetinin Sovyet Rusya'ya karşı izlediği ve uzun yıllar izlemeye devam edeceği politikayı açıklıyordu; "...*Ancak, bu noktadan iki ciheti (konuyu) birbirinden tefrik etmek (ayırarak) lazımdır. Biri Bolşevik olmak, diğeri Bolşevik Rusyası ile ittifak etmek. Biz, Heyet-i İcraiye, Bolşevik Rusyası ile ittifak etmekten söz ediyoruz. Yoksa Bolşevik olmaktan bahsetmiyoruz... Fakat ittifak meselesi kemal-i ciddiyet ve ehemmiyetle (ciddiyetle ve önemle) takip edilmektedir.*" (Sadi Borak, *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*, Kırmızı Beyaz, İstanbul, 2004, s.50; Saime Yüceer, "Atatürk Dönemi (1919-1938) Türk-Rus İlişkilerinin Siyasi Boyutu", *Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri*, (Haz. İ.Kamalov ve İ.Svistunova), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s.67).
- 6 Bu bağlamda 1925 yılında imzalanan ve ek protokollerle 1945 yılına kadar uzatılan Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması önemli bir adımdır. Antlaşmaya göre iki devlet birbirlerine saldırmamanın yanı sıra, üçüncü devletlerle diğeri aleyhine bir ittifaka girmemeyi taahhüt etmişlerdir *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)*, (Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü), s.11-13; Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar II (1925-1936)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.21).
- 7 Türkiye'de devletçilik uygulamalarının Sovyet Rusya ile yakın iş birliği içinde başlaması, komünizme karşı duyulan kuşku bağlamında bir takım tartışmalara yol açmıştır. Yaşanan gelişmeler karşısında bizzat Başbakan İsmet (İnönü) Paşa, Kadro dergisinde çıkan bir makale ile devletçiliğin milli ekonomiyi koruma ve geliştirme siyaseti olarak kendiliğinden ortaya çıktığını, yani tamamen ülkeye özgü koşulların bir ürünü olduğunu söyleyerek devletçiliği savunurken, sosyalizm ve komünizmle bir ilgisinin ve benzerliğinin bulunmadığını açıklama gereği hissetmiştir (*Cumhuriyet*, 31 Ekim 1933, s.1-2).
- 8 Frederick W. Frey, *The Turkish Political Elite*, MIT Press, Cambridge 1965, s.80.

arasında TBMM'deki lider kadronun yaklaşık %60'ı bürokratlardan, yaklaşık %20'si ise tüccar, ziraatçı, bankacı gibi mülkiyet sahibi sınıflardan oluşmuştur.⁹ Türk devlet adamlarının sınıfsal yapısı dikkate alındığında özellikle komünist ideoloji ve rejim ithali konusundaki kaygıları anlaşılabilir bir durumdur. Nitekim sol hareketlere hiçbir şekilde müsaade edilmemiş ve bu tür hareketler sıkı bir takibe uğramıştır. Komünist tutuklamaları sıradan bir hale gelmiş, bu suçlardan hüküm giyenler ağır cezalara çarptırılmışlardır.¹⁰

Türkiye, II. Dünya Savaşı boyunca kararlı bir tarafsızlık politikası izlemiştir. Türkiye'nin savaş boyunca kararlılıkla uyguladığı savaş dışında kalma kararı, savaş sonunda Türkiye'yi yalnızlıkla baş başa bırakmıştır. Bu noktada şu sorular akla gelebilir: Türk devlet adamları, savaş boyunca izlenen politikanın ülkeyi savaş sonunda yalnızlığa mahkûm edeceğini görememişler midir? Eğer gördülerse -ki özellikle 1944 yılında itibaren bu açıkça ortadadır- neden daha erken bir zamanda Almanya etrafında şekillenen Mihver Bloğuna karşı cephe almamışlardır? Selim Deringil'e göre bu soruların cevabı Türk yönetici elitinin dünyayı algılama şekliyle ilgilidir. Onlara göre savaş Avrupa'nın kendi iç çelişkileri nedeniyle çıkmıştır ve Türkiye "*hengâmeyi bir iki ay kısaltmak içi kendini ateşe*" atamaz.¹¹ Bu bakış açısı Türk devlet adamlarının aldıkları büyük riski meşru görmelerini sağlamaktadır. Nedir bu risk? Ortak düşmana karşı verilen savaş sona erince, er geç batılı devletler ile Sovyetler Birliği arasındaki ittifak sona erecek ve bu devletler arasındaki tarihsel rekabet yeniden ortaya çıkacaktır. Böylelikle Türkiye, Sovyetlere karşı gerekli desteği bulabilecektir.¹² Ancak savaşın sonuna gelindiğinde Türkiye, Sovyetler'e karşı batıdan gelmesini beklediği destekten çok uzaktadır. 1947 yılına kadar somut bir destek göremeyecek olan Türk devlet adamları, uzun bir süre 'Sovyet kâbusu' ile yaşayacaklar ve bu 'kâbus' ülkenin kaderini etkileyecek kararlarında onları rasyonellikten uzaklaştıracaktır.

II. Dünya Savaşı yıllarında Türk-Sovyet ilişkileri savaşın seyrine göre şekillenmiştir. Sovyetler Almanya'nın Rusya'ya saldırdığı ve başarılar kaydettiği dönemde Türkiye'ye karşı daha ılımlı bir politika izlemiş ve Türkiye'yi süratle savaşa sokmaya gayret etmiştir. Ancak Stalingrad muharebesinde galip geldikten ve Almanları geri püskürttükten sonra Türkiye'ye karşı tavrı sertleşmiş, Türkiye'yi savaş sonunda yalnız bırakmaya yönelik bir politika takip etmiştir. Nitekim savaşın sonuna yaklaştıkça Türk devlet adamlarınca kaygı ile beklenen gelişmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Ankara tarafından bir süredir beklenen bir gelişme 19 Mart 1945'te meydana gelmiş ve

9 Mehmet Özgüden, "Türkiye'de Seçkinler", *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim*, (Der.Faruk Alpkaya, Bülent Duru), Phoenix Yayınevi, Ankara, 20217, s.381

10 Türk yönetici elitinin sosyalizm konusundaki algısını ve sert tavrını ortaya koyan önemli bir örnek, Mustafa Kemal'in trenle Ankara'dan İstanbul'a giderken uğradığı Eskişehir'de, 6 Ağustos 1929 gecesi saat iki sularında, İzmir Ağır Ceza Mahkemesi tarafından mahkûm edilen komünistlerin temyiz makamı olan Eskişehir Mahkemesi üyelerine yaptığı konuşmadır; "*Türk milletinin içtimai nizamını ihlale müteveccih didinmeler boğulmaya mahkûmdur. Türk milleti kendinin ve memleketin yüksek menfaatleri aleyhine çalışmak isteyen müfsit, sefil vatansız ve milliyetsiz sebükmaazların hezeyanlarındaki gizli ve kirlili emelleri anlayamayacak ve onlara müsamaha edecek bir heyet değildir. O, şimdiye kadar olduğu gibi doğru yolu görür. Onu yolundan saptırmak isteyenler ezilmeye, kahredilmeye mahkûmdur. Bunda, köylü, amele ve bilhassa kahraman ordumuz candan beraberdur. Buna da kimsenin şüphesi olmasın... Hâkim efendiler... İşaret ettiğim noktaları işittiniz. Türk milletinin büyük haklarını müdafaa ederken bu noktalar ehemmiyetle hatırdan tutulmalıdır.*" (*Milliyet*, 07 Ağustos 1929, s.1.)

11 Selim Deringil, *Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s.268.

12 William Hale, *Türk Dış Politikası (1174-2000)*, Mozaik, İstanbul 2003, s.103; S.Deringil, *a.g.e.*, s.248.

SSCB Dışişleri Bakanı Molotof, değişik protokollerle 1945'e kadar uzatılan 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık anlaşmasının II. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen değişiklikler dolayısıyla yeni şartlara uymadığını dile getirerek anlaşmayı feshetme talebini bildirmiştir.¹³ Bu beklenen bir gelişme olsa da Ankara'da büyük bir kaygı yaratmıştır. Ankara süratle yeni bir anlaşma yapmak için hazır olduğunu ve Sovyet tekliflerini beklediğini nisan ayı içerisinde Moskova'ya bildirmiştir.

Mart 1945'te gelen fesih ihbarından sonra hazirana kadar Sovyetler'den herhangi bir ses çıkmamıştır. Ancak haziran ayında Sovyetler'in yeni bir anlaşma için öne sürdüğü teklifler, Türk devlet adamlarının kaygılarını haklı çıkarmıştır. Molotof ile Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper arasında 7 Haziran 1945 tarihinde gerçekleşen görüşmede Rus tarafı şu talepleri dile getirmiştir; Yeni bir ittifak anlaşması yapmadan evvel bazı pürüzlü sorunlar çözümlenmelidir. Birinci sorun, Türkiye ile yapılan 1921 Moskova anlaşmasının Sovyetlerin zayıf oldukları bir zamanda yapılmış olması ve anlaşmada Sovyetler aleyhine bazı toprak düzenlemelerinin bulunmasıdır. İlk önce bu durum düzeltilmelidir. Diğer konu ise Boğazlar rejiminin yeniden düzenlenmesidir. 200 milyonluk bir insan kitlesi Türkiye'nin iradesine bağlıdır. Ancak Moskova Türkiye'nin boğazları savunma olanaklarından emin değildir.¹⁴

Sarper'e göre Sovyetler tarafından talep edilen Boğazlar'da kurulacak bir Rus askeri üssü ile boğazların ortak savunulmasıdır.¹⁵ Toprak düzenlemeleri konusunda ortaya konan ise Kars ve Ardahan'dır. Zira 1921 anlaşması uyarınca Kars, Ardahan ve Batum'un statüsü tayin olmuştur. 18 Haziran'da Molotof ile Sarper tekrar bir araya gelmiş, ancak Molotof'un bu taleplerdeki ısrarı görüşmenin aynı şekilde neticelenmesine neden olmuştur. Sarper'e göre Molotof'un açıkça ortaya koymaktan çekindiği başka talepleri de vardır. Bu talepler meselesi Moskova'nın Türkiye'deki rejimin Romanya ve Bulgaristan'a benzer şekilde Sovyetler ile paralel hale gelmesini istediği şeklinde yorumlanmıştır.¹⁶ Sarper'e göre asıl mesele Boğazlardır ve toprak talebi yalnızca bir pazarlık kozudur. Ancak toprak talepleri Türkiye'nin reaksiyonun çok daha sert olmasına sebep olacaktır.¹⁷

13 Metin Toker, *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu*, Akis Yayınları. İstanbul 1971, s.5-6.

14 *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)*, (Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü), s.264-267.

15 Boğazların ortak savunulması konusu Sovyetler tarafından Boğazlar rejiminin yeniden belirlenmesi için 8 Ağustos 1946'da Türkiye, ABD ve İngiltere'ye verilen Sovyet notasında dile getirilmiştir. Rus teklifine göre Boğazlar bütün devletlerin ticaret gemilerine ve Karadeniz devletlerinin savaş gemilerine daima açık olmalı, Karadeniz dışı devletlerin savaş gemileri özel haller dışında Boğazları kullanamamalı, Boğazlar rejiminin tespiti kıyıdaş devletler tarafından yapılmalı ve Boğazlar Türkiye ile Sovyetler tarafından ortak savunulmalıdır (Kamuran Gürun, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s.291-298).

16 W.Hale, *a.g.e.*, s.112; K.Gürun, *a.g.e.*, s.286.

17 Milli Mücadele yıllarında Doğu Cephesi Komutanı olan milletvekili Kazım Karabekir 20 Aralık 1945'de mecliste şunları söylemektedir; "Kars yaylasına hakim olmak demek Anadolu'yu istila etmek için pusuya yatmak demektir... Boğazlar, milletimizin hakikaten boğazıdır. Oraya el saldırtmayız. Fakat şunu da bilmelidirler ki, Kars yaylası milli belkemiğimizdir. Kırdırırsak yine mahvoluruz. Eğer Ruslar yer istemekte ısrar ederlerse, hiç şüphe yok ki, dövüşeceğiz." (Mehmet Saray, "II. Dünya Savaşı Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri", *Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri*, (Haz. İ.Kamalov ve İ.Svistunova), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s.255.)

Tan Matbaası Olayı

Sovyetlerle yaşanan bu gelişmelere rağmen Türk hükümeti ihtiyatı elden bırakmamış, Sovyet taleplerini kamuoyuna açıklamamış ve özellikle basında bu ülkeye karşı tavrın alınmasına müsaade etmemiştir. Buna rağmen Sovyet talepleri Haziran ayı sonundan itibaren dış basında yer almaya başlamış ve gazetelerde verilen tefsirler vasıtasıyla kamuoyuna duyurulmuştur. Nadir Nadi idaresindeki *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1945 tarihli sayısında Londra radyosuna dayandırarak manşetten şu haberi vermektedir; “Sovyet şartları, Dostluk muahedelerini yenilemek için Karsla Ardahanı ve Boğazlarda imtiyaz istediler.” Bu tarihten itibaren Türk basınında ‘Sovyet tehdidine’ yönelik haber ve yazılar artmaya başlamış, Sovyet basını ile karşılıklı atışmalar olağan hale gelmiştir.

Esas olarak bu tarihten önce de Sovyetlere yönelik kuşku dolu haberler basında yer almıştır. Örnek olarak 25 Mart 1945 tarihli *Cumhuriyet*’te İsviçre basınına dayanılarak şu manşet atılmıştır; “TÜRKİYE-SOVYETLER; İsviçre basınına göre Boğazlar meselesi yeni Rusya’nın niyetlerini açığa vuracak en iyi mihenk taşı teşkil edecektir.” Hüseyin Cahit Yalçın ise 13 Mart tarihli *Tanin*’deki yazısında Moskova radyosunun İran hakkındaki yayını eleştirirken şunları söylemektedir; “(Moskova radyosunun) demediği bir şey var ki, sözün gelişine bakarak onu herkes düşünebiliyor: ‘İran’ı böyle bir irtica tehlikesinden kurtarmak için Rusya’nın yardıma koşması ve Moskova demokrasisinin nimetlerinden İranlıları müstefit etmesi bir zaruret kesbedecektir.’”¹⁸ 5 Nisan 1945 tarihli *Tanin*’de ise İngiliz basınına dayanılarak “MOSKOVA RADYOSU YUNANİSTAN’A ÇATIYOR” başlığı altında şu haber verilmektedir; “Sovyet Rusyanın komşu memleketlerin ve bilhassa kendi nüfus bölgesine dâhil addolunanların dâhili işlerine her gün biraz daha fazla karışması İngiliz efkârı umumiyesinde endişe uyandırıyor.”

Ancak dış basından alıntılara dayanan ve nispeten düşük dozda verilen bu haberler Haziran ayı itibarıyla yerini suçlamalara ve açık ithamlara bırakmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın, 27 Haziran tarihli yazısında sert bir çıkış yapmaktadır. Sovyetlerin savaş arifesinde Almanlarla anlaşarak müttefiklere ihanet ettiğini belirten Yalçın; “Türkiye bir Bulgaristan, bir Yugoslavya, bir Bolşevik bendesi olamaz... Bugünkü durumda Türkiye Rus-İngiliz rekabeti arasında sıkışıp ezilmek tehlikesinde değildir. Sadece Bolşevik tehdidi karşısındayız... Ben bu memlekette 37 senedir Türk-Rus dostluğu için çalıştım. Fakat Türk’ün hakkı, istiklali ve şerefi bahasına elde edilecek Rus dostluğuna lanet ederim” demektedir.¹⁹

Basındaki bu gerginlik Zekeriya ve Sabiha Sertel yönetimindeki *Tan* gazetesi ile *Vakit*, *Tasvir* ve özellikle *Tanin* gazeteleri arasında sürmekte olan kalem kavgası ile daha da artmıştır. Mayıs ayında başlayan bu kavganın temel sebebi Sertellerin iç-dış gelişmeler ve özellikle Sovyetler ile ilişkiler konusundaki görüşleridir. Özellikle San Francisco Konferansından sonra *Tan* gazetesinde dünyada barış ve huzurun sağlanacağı yönünde iyimser bir görüş hâkim olmuş, Sovyetler ile yakın ilişkilerin sürdürülmesi savunulmuştur. Sabiha Sertel yazılarında demokrasi, kişisel özgürlükler, ekonomik ve sosyal sıkıntıları işlemiş, ayrıca sosyalizme yakın bir duruş sergilemiştir.²⁰ Tancuların

18 Hüseyin Cahit Yalçın, “Vehim mi, Bahane mi?”, *Tanin*, 13 Mart 1945, s.1.

19 Hüseyin Cahit Yalçın, “Üçüncü Cihan Harbi Tehlikesi Karşısında Türkiye”, *Tanin*, 27 Haziran 1945, s.1.

20 Sabiha Sertel’in yazılarına örnek olarak; 29 Mayıs 1945 tarihli *Tan*’da yayınlanan “Hürriyetten Korkan Kimlerdir?”, 25 Haziran 1945 tarihli *Tan*’da yayınlanan “İçtimai Sigorta Meselesi”, 6 Ağustos 1945 tarihli *Tan*’da yayınlanan “Berlin Konferansının En Mühim Kararı” yazılarına bakılabilir.

bu yaklaşımı, Sovyetlere karşı duyulan şüphe ve öfke ile birleşerek Sertellerin özellikle sağ görüşlü gazeteler tarafından açık olarak ‘Sovyet ajanlığı’ ve ‘komünistlik’ ile suçlanmalarına neden olmuştur.

Zekeriya Sertel, 28 Haziran tarihindeki yazısında Hüseyin Cahit’in “Türkiye’nin önündeki tehlikenin İngiltere ile Sovyetler arasında sıkışıp kalmak değil, direk olarak Bolşevik yayılmacılığı” olduğu yolundaki görüşüne karşı çıkmış, bu haberlerin kasıtlı çıkarıldığını ima ederek, Yalçın’ın alelacele Ankara’ya gidip dönüşünde bu yönde yazılar yazmasını ve Londra radyosunda bu tarz haberler verilmesini manidar bulduğunu söylemiştir. Sertel’e göre; “*Birleşmiş Milletler Anayasası mucibince bütün milletlerin hükümlerine haklarına ve bütünlüğüne riayet etmek taahhüdü altına giren Rusya’nın daha imzasının mürekkebi kurumadan böyle bir hata işlemesi aklın alacağı şey değildir.*”²¹

Ertesi günkü yazısında ise Hüseyin Cahit Yalçın şöyle cevap vermektedir; “*Sayın Sabiha Sertel’e göre ‘Üçüncü bir harp ancak Anglo-sakson âlemin Sovyet alemile girişecekleri bir Ehlisalip harbidir...’ Hayır... Binaenaleyh, harp çıkarsa ancak Bolşeviklerin doymak bilmeyen, gittikçe artan Emperyalizm hırslarından ve dünyaya hâkimiyet emellerinden çıkacaktır.*”²²

Tan ile diğer gazeteler arasındaki kavga, *Tan*’ın sol eğilimleri ve Sovyetler konusundaki yaklaşımları ile sınırlı değildir. *Tan*’ın demokratikleşme konusundaki fikirleri de tepkiyle karşılanmaktadır. Savaşın bitişiyle Türkiye’de demokratikleşme rüzgârı esmeye başlamış ve çok partili siyasi hayata geçiş konusu tartışmaya açılmıştır. Bu konunun Tancılarla bağlantısı, CHP içinden çıkan muhalif hareketin Sertel’er tarafından desteklenmiş olmasıdır. Haziran ayı başında, ilerde Demokrat Partiyi kuracak olan dört milletvekili (Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Celal Bayar ve Refik Koraltan) tarafından CHP içindeki muhalefetin ifadesi olan ‘Dörtlü Takrir’ verilmiş, bu gelişmeler parti içinde şiddetli tartışmalara yol açmıştır. 1945 sonuna kadar takrir sahibi dört milletvekili, ihraç veya istifa yoluyla CHP’den yollarını ayırırken hararetli tartışmalar basına yansımıştır. Ahmet Emin Yalman’ın yönetimindeki *Vatan*’ın yanında *Tan* da muhalif hareketi desteklemiş, bu durum hükümet yanlısı basın bu gazetelere hücumuna yol açmıştır.²³

Zekeriya Sertel, 22 Ağustos tarihli yazısında hükümetin ve meclisin “*daha ileri ve daha geniş bir demokrasiye geçişe önayak olabilecek durumda olmadığını... Türk milleti artık kendi mukadderatına el koyacak derecede olgunlaşmış (olduğunu)*” söylüyordu.²⁴ Hemen akabinde Hüseyin Cahit, Sertel’e şöyle cevap vermiştir; “*Sabiha Sertel hükümetin, hatta devlet reisinin değişmesini, Halk Partisi’nin yetkilerini diğer partilerle paylaşmasını istiyor. Moskova da böyle istiyor. Sabiha Sertel bugün demokrasi istiyor, yarın başka şeyler isteyecek.*”²⁵ Görüldüğü gibi Sertellerin iç politikayla ilgili görüşleri ve hükümete muhalif tutumları Sovyetler Birliği ve sosyalizm konusundaki yaklaşımlarıyla ilişkilendirilmiştir. Buna karşın Serteller de polemik yaratacak cevaplar vermekten geri durmamışlardır; “*Tan’ın hürriyet ve demokrasi mücadelesini yürütmek için onu Moskova’nın ajanı gibi göstermek, gerici basının aralarında kurdukları müşterek bir tabyadır... Gelişme halinde olan bir toplum için daimi ve ebedi hiçbir kalıp yoktur.*

21 Zekeriya Sertel, “Türk Efkârının Aydınlığa İhtiyacı Vardır”, *Tan*, 28 Haziran 1945, s.1-2.

22 Hüseyin Cahit Yalçın, “Hangisi Doğrudur?”, *Tanin*, 29 Haziran 1945, s.1.

23 Taner Timur, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s.17.

24 Zekeriya Sertel, “Hükümet ve Meclisten Bir Şey Bekleyebilir miyiz?”, *Tan*, 22 Ağustos 1945, s.1-2.

25 Hüseyin Cahit Yalçın, “Göze Çarpan Hakikatler”, *Tanin*, 27 Ağustos 1945, s.1.

Yarın memleket daha ileri bir safhaya erişirse, sosyalizm için memlekette objektif, sübjektif şartlar olgunlaşırsa belki o vakit daha ilerisini de isterim.”²⁶

Tan ile diğer gazeteler arasında ağustos ve eylül ayları boyunca da devam eden kavga, ekim ayı içinde iyice şiddetlenmiştir. Sertellerin gerek dünya meseleleri ve sosyal konular, gerekse hükümet aleyhindeki her türlü görüşü ‘komünistlikle’ ve ‘Sovyet yandaşlığı’ ile ilişkilendirilerek *Tan*’a yönelik hücumlar artırılmıştır. Serteller de bu hücumlara aynı sertlikte karşılık vermekten geri durmamışlardır. 13 Ekim 1945 tarihli yazısında Sabiha Sertel, İngiltere ve Amerika’daki grevlerden, uzak şarktaki bağımsızlık mücadelelerinden bahsetmekte ve şöyle demektedir; “*Ne garip... Bütün isyanlar, grevler, şikâyetler dünyaya dört hürriyeti vadeden memleketlere (ABD ve İngiltere) karşı oluyor... Ne garip şey...*”²⁷

İki gün sonra Hüseyin Cahit, Sertel’e cevap vermiştir; “*Evet, demokrasiler bu bakımdan çok kabahatli ve kusurludurlar. Demokrasilerin hüküm sürdüğü yerde, Rusya’daki gibi bir ölüm sükûtu, bir korku titremesi ve bir cansızlık sükûtu mevcut olamaz... Bugün dünyada garip olan bir şey varsa, o da koca bir kıtayı kaplayan Bolşeviklerin Asyai ve iptidai durumları ve politikalarıdır.*”²⁸

10 Kasım tarihli *Tan*’da Tefik Rüşti Aras²⁹, Atatürk’ün dış siyasetini konu alan yazısında Sovyet dostluğunun önemine değinmekte, “*Her iki taraf içinde çok faydalar getirmiş bulunan bu dostluk siyasetinde arsız devam etmeği ve bu siyaseti, sulh idealine uygun başka dostluklarla da zenginleştirmeyi Atatürk, bize her vakit tavsiye etmiştir*” demektedir. Aynı gün Sabiha Sertel ise köşesinde şunları söylemiştir; “(Atatürk)... *Sovyet dostluğuna büyük ehemmiyet vermiştir. İngiltere ile ittifaka yanaştığı zamanda, bu ittifakta Türkiye’nin revizyonist Alman ve İtalyan emperyalizmine karşı selameti bu siyasette bulunmasındandır. Atatürk bu harici siyasetinde daima Sovyetlerle müşterek hareket etmeyi ve Sovyetlere karşı cephe almamayı yakınlarına tavsiye ve vasiyet etmiştir.*”³⁰

Tan’daki bu yazılara *Akşam* gazetesi başyazarı Necmettin Sadak sert bir dille cevap vermiştir; “*Moskova radyosu ile ağız birliği yapmak için bari onun matemini istismar etmeyiniz; milletin çok gücüne gider.*”³¹

Türk kamuoyunda Sovyet talepleriyle ilgili kaygılar ve basındaki gerginlik sürerken Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım tarihli TBMM açış nutkunda gerek iç gerek dış politika ile ilgili çok önemli izahatlar vermiştir. İç politikayla ilgili konu çok partili hayata geçişin müjdesidir. Nutkun dış politika açısından önemi ise savaş sonrasında ilk kez olarak bir resmi yetkili tarafından -bizzat ülkenin Milli Şefi tarafında- kamuoyu önünde Sovyet taleplerine sert bir karşılık verilmesidir. İnönü, Sovyetler’i kastederek şöyle demektedir; “*Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek borcumuz yoktur. Şerefle yaşayacak ve şerefle öleceğiz.*”³²

26 Emin Karaca, *Türk Basınında Kalem Kavgaaları*, Bizim Kitaplar, İstanbul 2008, s.195-197.

27 Sabiha Sertel, “Ne Garip Şey?”, *Tan*, 13 Ekim 1945, s.1.

28 Hüseyin Cahit Yalçın, “Ne Garip Şey?”, *Tan*, 15 Ekim 1945, s.1.

29 Tefik Rüşti Aras, 1925’den Atatürk’ün vefatına kadar Dışişleri Bakanlığı yapmıştır.

30 Sabiha Sertel, “Bugünkü Hadiseler ve Atatürk”, *Tan*, 10 Kasım 1945, s.1.

31 Necmettin Sadak, “Biraz da İnsaf Lazım”, *Akşam*, 19 Kasım 1945, s.1-2.

32 *Cumhuriyet*, 2 Kasım 1945, s.1.

Nitekim Hüseyin Cahit, aylardır şiddetlenerek devam eden kavgaya 3 Aralık'ta son noktayı koymuştur. Yalçın, birinci sayfada yazdığı iki ayrı yazıda da ağır bir şekilde Sertellere yüklenerek, *Görüşler* ve *Yeni Dünya* dergilerini açık olarak komünistlik propagandası yapmakla suçlamıştır; “Komünist dilinde, sol ve ileri makbul kelimelerdir. Kendileri bu ‘sol’u ve ‘ileri’yi temsil ederler; sağ ve geri zem kelimelerdir. Komünistliği kabul etmeyen kim varsa hepsi sağdır, geridir, mürtecdir... Sosyalistlik ve bilhassa komünistlik neden ileri bir hükümet rejimi ve siyasi felsefesi oluyor da aynı kanaatte bulunmayanlar geri ve mürteci oluyor... (Komünizmi kast ederek) beşeriyetin yürümesi, görüşlerinin genişlemesi, bilgilerinin derinleşmesi bu iptidai telakkileri çok geride bırakmış denilse hiç hata edilmiş olmaz... Şimdi işte memleketimizde de bir komünist inkılâbı yapmak için sabırsızlanan bazı kimselere tesadüfe ediyoruz.”³³ Yalçın, “KALKIN EY EHLİ VATAN” başlıklı yazısında, ülkenin asırlardır Rusya’dan gelen hücumlara maruz kaldığını, şimdi aynı durumun tekrar etmekte olduğunu söylemiş ve mücadelenin başladığını duyurmuştur; “Fakat düşman istilası şimdi komünizm propagandası halinde içimize sızmaya başlamıştır. Yeni Dünya’nın ve *Görüşler*’in intişarı bu hususta tereddüde artık imkân bırakmamıştır... Görüşleri açıp ta Bayan Sertelin ‘Zincirli Hürriyet’ makalesini gördüğüm zaman, sahifeyi süsleyen bu kıpkızıl demirlerle bize nasıl bir hürriyet hazırlamak istediklerini derhal anladım... Bu işte cevap hükümete düşmez. Söz eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşlarıdır.”³⁴ Bu andan itibaren mücadele bir kalem kavgası olmaktan çıkmış, fiili bir kavgaya dönüşmüştür.

4 Aralık'ta İstanbul Üniversitesi öğrencileri tarafından Sovyetler Birliği ve komünizm aleyhinde bir gösteri düzenlenmiştir. Yaklaşık on bin kişinin katıldığı gösteride sol yayınlar satan *ABC* ve *Berrak* kitapçıları, *Tan* gazetesi matbaası, *La Turquie* gazetesi ve *Görüşler* dergisinin basıldığı *Yeni Dünya* gazetesi matbaası tahrip edilmiş ve kitaplar yağmalanmıştır.³⁵ O dönemde *Tasvir* gazetesinin istihbarat şefliğini yapan Tekin Erer bizzat tanık olduğu olayları şöyle anlatmaktadır;

“CHP İstanbul İl Teşkilatı tarafından 3 Aralık 1945 Pazartesi akşamı talebe yurtlarına gerekli talimat verilmiş ve ertesi sabah *Tan* gazetesi aleyhinde büyük bir nümayiş yapılacağı bildirilmişti... Yazı işleri Müdürü Necdet Bayok, ertesi sabah gazeteye erkenden gelmemi, komünist neşriyatı yapan gazeteler aleyhinde büyük bir nümayiş hazırlandığını duyduğunu (söylemişti)... Ellerinde bayrakları olduğu halde talebeler yavaş yavaş toplanıyordu. Birçoklarının ellerinde Atatürk ve İnönü’nün çerçeveli fotoğrafları vardı... Bundan sonra *Tan* gazetesine gidildi. ‘Kahrolsun Komünizm, Kahrolsun Serteller, Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti’ diye bağırıyorlar, bir taraftan da gençler akın akın taşlarla, demirlerle pencereleri, kapıları aşağıya indiriyorlardı... Bazı gençler binayı ateşe vermek için tutuşturmak isteseler de, kalabalığın çokluğundan bu mümkün olamıyordu... Gençler sabahleyin *Tan*’a doğru yürüyüşe geçtikleri zaman *Vatan* gazetesine de yürümek istemişlerdi. Fakat emniyetin aldığı çok şiddetli muhafaza tedbirleri dolayısıyla *Vatan*’ın sokaklarına dahi girmeye muvaffak olamamışlardı.”³⁶

33 Hüseyin Cahit Yalçın, “Sol-Sağ ve İleri-Geri”, *Tanin*, 3 Aralık 1945, s.1.

34 Hüseyin Cahit Yalçın, “Kalkın Ey Ehli Vatan”, *Tanin*, 3 Aralık 1945, s.1.

35 Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s.183.

36 E.Karaca, *a.g.e.*, s.223-228.

Zekeriya Sertel anılarında, böyle bir gösteri yapılacağını önceden haber aldığını, bu konuda vali Lütfi Kırdar ile görüştüğünü ve valinin gereken tedbirlerin alındığı yolunda kendisine garanti verdiğini söyler. Sertel'e göre bu gösteri İnönü'nün bilgisi dâhilinde, Saraçoğlu'nun verdiği emir üzerine polis tarafından tertiplenmişti ve Hüseyin Cahit'in 3 Aralık tarihli yazıları hükümet tarafından yazdırılmıştı;

“Şu garip olaya bakın ki, bu 4 Aralık 1945 olayından birkaç ay sonra İstanbul'da eski kitaplar satan sahaflardan aldığım bir kitabın içinden şöyle bir kağıt çıktı. Bu bir mektup müsveddesiydi ve Başbakan Saraçoğlu'na hitaben yazılmıştı: 'Beyefendi, emrinizi yerine getirdim, şimdi mükâfatımı bekliyorum. İmza: Yaşar Çimen.' Bu Yaşar Çimen, Babıali'de İtalyan faşizminin propagandasını yapan bir tipti. O günkü gösterilerde elinde balyozla gençlerin önüne geçerek onları kışkırttığı görülmüştü.”³⁷

Bu olay II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği aleyhindeki ilk toplumsal hareket olmuş, iki ülke arasında zaten gergin giden ilişkilere olumsuz etkiler yapmıştır. Sovyet hükümeti 8 Aralık tarihinde Türkiye'ye verdiği notada, bu olayların kendisini hedef aldığını ve sorumluluğun Türk Hükümetinde olduğunu söylemiştir. Türk Hükümeti ise buna karşı bir nota vererek olayların Sovyetler Birliği'ne yönelmediğini ve tamamen dâhilî bir mesele olduğunu dile getirmiştir.³⁸ Nitekim iki ülke kamuoyu da olaylardan olumsuz etkilenmiştir. Takip eden günlerde iki ülke basını arasında bu konuda hararetli tartışmalar vuku bulmuş, 20 Aralık'ta iki Gürcü profesör tarafından kaleme alınan ve Ardahan, Artvin, Bayburt, Gümüşhane ile Trabzon'un tarihi olarak Gürcistan'a ait olduğu iddialarını dile getiren bir makale Sovyet basınında yer almıştır.³⁹ Doğal olarak Türk basınının buna karşı tepkisi de sert olmuştur; *“RUSLAR BİZE KARŞI SİNİR HARBİ Mİ YAPMAK İSTİYOR? Uydurma tarih tezler ile memleketimizi ele geçireceklerini sananlar, aldandıklarını ilk adımda görecektir.”⁴⁰*

4 Aralık olaylarının patlak vermesinde, Sertellerin bir süredir hazırlıklarını yaptıkları *Görüşler* dergisinin 1 Aralık'ta çıkmaya başlaması da önemli bir etken olmuş, derginin çıkışı büyük ses getirmiştir. Zira dergide Bayar, Menderes ve Köprülü'nün de yazılar yazacağı duyurulmuş, daha ilk sayıda “Zincirli Hürriyet” başlığı altında hükümete sert bir şekilde hücumu geçilmiştir. Zekeriya Sertel'e göre *Görüşler*'in asıl kuruluş amacı da budur. Zekeriya Sertel anılarında, Tevfik Rüştü Aras aracılığıyla Bayar ve Menderes'in kendisiyle temasa geçtiğini, yaptıkları bir toplantıda kurulacak partinin temel ilkeleri üzerinde anlaştıklarını söyler. Sertel'e göre bu ilkeler demokratik hak ve özgürlüklerin savunulması, ileri derecede devletçi bir ekonomi ve dış politikada Sovyet dostluğunun esas tutulması olacaktır. Yeni partinin görüşlerini savunacak bir dergi çıkarılması konusunda da anlaşılmıştır; *“Dergiyi benim çıkarmamı istiyorlardı. O günlerde eşim Sabiha Sertel'le haftalık bir dergi çıkarmak için hazırlıklar yapıyordum. Bu iki girişimi birleştirmek mümkün değil miydi? Sabiha'nın amacı özgürlük ve demokrasi davasında bir ortak cephe kurmaktı... Fakat sonra Celal Bayar, Adnan Menderes ve Tevfik Rüştü Aras, Sabiha'nın tek cephe önerisini kabul ettiler.”*

37 Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s.229-232.

38 *Tanin*, 16 Aralık 1945, s.1-2.

39 Aleksandr Sotniçenko, “1945-1956 Yıllarında Türk-Sovyet Diplomatik Mücadelesi ve Sonuçları”, *Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri*, (Haz.İ.Kamalov ve İ.Svistunova), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s.329.

40 *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1945, s.1.

Sertel'e göre derginin çıkışı bardağı taşıran son damla olmuştur.⁴¹

Ahmet Emin Yalman ise DP kurucularının *Görüşler* dergisinde yazı yazmak için teminat vermediklerini, “Çıkmaya başlasın da görelim” şeklinde cevap verdiklerini söyler. Yalman'a göre *Görüşler*'in ilk sayısındaki duyuru “komünist meyilleri çoktan beri malum olan” Sertellerin bir oyunudur; “Böylece derginin kabında Türk vatanına candan bağlı siyaset ve bilgi adamlarının isim ve resimleri çıkarken, içinin yabancı bir ideolojiyi öven resim ve yazılarla dolu olduğu ve bu arada bilhassa Rus İhtilali'ne dair komünist diliyle yazılmış coşkun bir destan bulunduğu hayretle görüldü.” Yalman'a göre, Serteller *Tan* ve *Vatan* gazetelerini aynı cephede gösterme çalışıyordu ki bu mümkün değildir.⁴² Nadir Nadi de anılarında Sertellerin yeni partiyi kendi taraflarına çekmek için çaba harcadığını, ancak DP kurucularının kişisel eğilimlerinin, “Moskova ağzı kullanması yüzünden” halk arasında sevilmeyen Tancılarınıkiyle uyuşmadığını söyler.⁴³

4 Aralık olayları, Sertellerin Türkiye'deki gazetecilik hayatının sonu olmuştur. İşin ilginç yanı olaylar nedeniyle hiç kimse yargılanmamış, tutuklanan ve yargılanan sadece Serteller olmuştur. Üç ay tutuklu kalan Serteller mahkemeye suçlu bulunmuş ancak Yargıtay bu kararı bozmuştur.⁴⁴ Olaylar sonrasında Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü *Görüşler* dergisiyle bir ilgileri olmadığını belirten açıklamalar yapma gereği duymuşlardır. Ahmet Emin Yalman, bu açıklamayı yapmaları konusunda DP kurucularını bizzat ikaz ettiğini söyler.⁴⁵

Kamuoyuna hâkim olan komünizm karşıtı eğilimin iç politik tartışmalarda silah olarak kullanılması bu yıllarda başlamış ve uzun yıllar devam etmiştir. DP muhalefeti *Tan* olayında görüldüğü gibi ‘Moskova ile ağız birliği yapmakla’ suçlanırken, CHP ise özellikle hükümete yakın çevreler tarafından Sovyet tehdidine karşı tek güvence olarak sunulmuştur. Toker'e göre ‘Moskovacılık’ suçlaması demokrasi tarihimizde ilk defa CHP militanları ve fanatikleri tarafından DP'ye karşı icat edilmiştir.⁴⁶ Bunun en güzel örneklerini yine Hüseyin Cahit Yalçın vermiştir. Yalçın 17 Mayıs 1946 tarihli yazısında DP'li Fuat Köprülü'nün ABD basımına iç politika ile ilgili verdiği beyanati şöyle yorumlamaktadır; “Şimdi Gürcü profesörlerinin, Moskova ve tevabi radyolarının, Ermeni papazlarının, bütün Türk düşmanlarının sesleri arasına bir de Köprülü'nün sesi katılmıştır.”⁴⁷ Yalçın 13 Temmuz 1946'daki yazısında ise DP'yi Sovyet yandaşlığı ile itham etmiştir; “...Demokrat Partiye kardeşçe hitap ederek diyoruz ki: Dış siyaset hakkındaki görüşünüzü açık ve kati surette bildiriniz. Ta ki Bolşevik düşmanlarımızın milli namusumuza sürmek istediği leke hükümsüz kalsın... Demokrat Parti kızıl faşistlerin bu açık imaları ve iftiralari karşısında sükût ederse tarih nazarında affolunmaz bir suç işler ve bu memlekette bir Rus ajanı olarak zelil bir mevkie düşer.”⁴⁸ Nitekim *Tanin*, genel seçim günü manşetinden şu uyarıyı yapmaktan geri durmamıştır; “VATANDAŞ REY VERİRKEN MOSKOVAYI UNUTMA!”⁴⁹

41 Z.Sertel, *a.g.e.*, ss.223-228.

42 Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdikleri IV (1945-1970)*, Rey Yayınları, İstanbul 1970, s.1327-1328.

43 Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1979, s. 278-279.

44 Z.Sertel, *a.g.e.*,ss.229-232.

45 A.E.Yalman, *a.g.e.*, s.1328.

46 Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1970, s.152.

47 Hüseyin Cahit Yalçın, “Bir Fena Vatandaş Örneği”, *Tanin*, 17 Mayıs 1946, s.1

48 Hüseyin Cahit Yalçın, “Bolşevikler Maskeyi Yüzlerinden Attılar”, *Tanin*, 13 Temmuz 1946, s.1.

49 *Tanin*, 21 Temmuz 1946, s.1.

Tan matbaası olayı, Soğuk Savaş boyunca sürececek olan bir furyanın, muhalif ve farklı görüşlerin ‘komünistlik’ ve ‘Moskova ağız ile konuşmak’ ithamları ile bastırılması furiasının ilk örneğidir. İtham sahiplerinin karşısındakileri gerçekten ‘kızıl ajan’ olarak görüp görmedikleri tartışmaya açıktır. Niyazi Berkes’e göre bu histeri kasıtlı olarak yaratılmış ve iç politik amaçlar uğruna kullanılmıştır; “*Geriye dönüp baktığımızda sonraki olayların bize gösterdiği... boğazlar bahanesinin yardımı ile bir solculuk histerisi yaratılması... bunun demokrasi tartışmalarını dejenere etmek için kullanılmasıdır.*”⁵⁰ Bu görüşte haklılık payı olmakla beraber savaş sonu gelişmelerinin ve Sovyet taleplerinin, aşırı ihtiyatlı olarak tanımladığımız Türk yönetici elitinde belli bir travma yarattığı gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Kesin olan, bu olayların ülkede fikir özgürlüğü aleyhinde ciddi etkiler yarattığıdır. Nitekim bu süreç Kemal Karpat’ın ‘kültürel irtica’ olarak tanımladığı bir ortamın doğmasına sebep olmuştur. Karpat’a göre komünizmle suçlanmak korkusu, liberal ve ilerici düşüncüyü durdurmuş, bu tartışma ve gürültülerden ürken birçok kimse düşüncelerini ve yazılarını rötuş etmek zorunda kalmıştır. Karpat, Osmanlı İmparatorluğunda fikri yaratıcılığın İslamiyet adına uygulanan sert bir sansür yüzünden gelişmemesine benzer şekilde, komünizm korkusunun doğurduğu baskının da Türkiye’de yaratıcı politik düşüncüyü uzun müddet felce uğratmış olduğu dile getirir.⁵¹

Nadir Nadi’nin 6 Aralık 1945’te yazdıkları bu zihniyetin açık bir ifadesidir;

*“Fikir hürriyeti ile milli hürriyet arasındaki büyük farka dikkat etmelidir... bir cemiyet için milli hürriyet esastır. Fikir hürriyeti milli hürriyetin hizmetinde olmak gerekir. Ancak o nispette bir değer taşır... Fakat mademki muayyen bir cemiyetin fertleriyiz, o cemiyetin varlığına aykırı düşen kanaatleri aktarmak, bilerek yahut bilmeyerek milli hürriyet pahasına yabancı ideolojilere alet olmak, tabiat kanunlarını tanımamak demektir.”*⁵²

Hasan Ali Yücel-Kenan Öner Davası

Savaş yılları sonunda Türkiye’deki komünizm karşıtı histeriyi ortaya koyan diğer bir olay Hasan Ali Yücel-Kenan Öner davası olmuştur. Esas olarak bir eğitimci olan Hasan Ali Yücel 1935-1938 yılları arasında milletvekilliği, 1938-1946 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur.⁵³ İlerici bir aydın olan Yücel, özellikle bakanlığı döneminde pek çok önemli işe imza atmış, eğitim reformunun hararetli bir savunucusu olmuştur. Yücel’in bakanlık yaptığı yıllar Türkiye’de devrimci nitelikte ekonomik, sosyal ve kültürel uygulamalara gidildiği bir dönem olmuştur. Köy Enstitüleri ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi girişimler bu dönemde gerçekleşmiştir. Bir kültür adamı olan Yücel bu girişimlere destek verdiği gibi dilin Türkçeleştirilmesi, dünya klasiklerinin tercümesi gibi kültür hizmetlerinde de yoğun çabalar göstermiştir.⁵⁴

Yücel-Öner davasının başlangıcı, İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer’in 29 Ocak 1947’de Türkiye’deki komünist akımlarla ilgili olarak TBMM’de yaptığı açıklamalara dayanır. Sökmensüer

50 Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.305.

51 Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.456.

52 Nadir Nadi, “Bir Hakikat ve Bir Üzüntü”, *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1945, s.1.

53 Mustafa Çıkar, *Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s.179-182.

54 K.Karpat, *a.g.e.*, s.455.

konuşmasında Türkiye'deki komünist hareketlerin gelişimini 1919'dan itibaren kapsamlı şekilde ele almış ve bu hareketlerin çok etkin ve yaygın olduğu bir tablo çizmiştir. İçişleri Bakanı Aralık 1946'da Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, İstanbul İşçi Kulübü ve bir takım yayın organlarına yapılan baskınlara da değinmiştir. Sökmensüer bu baskınlarda ele geçirilen bir takım gizli evraka dayanarak DP'lileri ve özellikle Mareşal Fevzi Çakmak'ı⁵⁵ komünistlere alet olmakla itham etmiştir; “*Bu mektup⁵⁶ Büyük Millet Meclisinin meşru olmadığını millete göstermek için Demokrat Parti meclis grubunun meclisi terk etmek hareketini teşvikte muvaffak olmayan solcuların Demokrat Partiden ümitlerini keserek meclisin kanuni ve meşru durumunu baltalamak için Mareşal Çakmak'ı alet olarak kullanmak yolunda ayartıcı teşebbüslere nasıl devam ettiklerini pek açık surette göstermektedir. Bu suretle Mareşal Çakmak'ın hizmet yıllarında kazandığı hürmet sermayesini yıkmak için bir tahrik sermayesi olarak kullanmak teşebbüsü azami kuvvetini bulmuş demektir. Demokrat Partiyi idare edenlerin komünistlerin bu aldatıcı taktiklerine alet olmamak için gösterdikleri uyanıklığı memnurlukla karşılıyoruz.*”⁵⁷

Sökmensüer'ün bu açıklamaları Mareşal Çakmak ile CHP'li vekiller arasında hararetleli bir tartışmaya ve karşılıklı suçlamalara yol açmıştır. Mareşal Çakmak, 5 Şubat 1947'de *Kuvvet* gazetesine verdiği demeçle komünistleri destekleyen aslında CHP Hükümeti olduğunu iddia etmiştir; “*Ben daha iş başında iken eski bir Milli Eğitim Bakanı'nun bu faaliyeti destekleyen harekâtından dolayı Hükümet'i resmen ikaz etmiştim. Kimse kulak asmadı.*”⁵⁸ Buna karşın Hasan Ali Yücel 7 Şubat tarihli *Ulus* gazetesinde açık bir mektup yayınlamaya Mareşal'in itham ettiği kişinin kendisi olup olmadığını sormuştur. Yücel'in çağrısına cevap ise DP'li Kenan Öner'den gelmiştir; “*Evet o Maarif Vekili sizsiniz. Siz yalnız komünistleri Bakanlığınızda beslemekle, uğradıkları hücumlara karşı onları müdafaa etmekle de kalmadınız. Bakanlığınızın telkinleriyle milliyetçilik belasını başlarına soktuğunuz tam 23 genci İspanyolların engizisyonlarına rahmet*

55 Milli Şef dönemine kadar uzun yıllar Genelkurmay Başkanlığı yapan Mareşal Çakmak, savaşın son dönemindeki gelişmeler sonucu 1944 Ocak'ında görevinden istifa etmiştir (esasında İnönü tarafından istifaya mecbur bırakılmıştır). Mareşal görevden alınması nedeniyle İsmet İnönü'ye karşı beslediği husumet sonucunda DP'ye katılmıştır. Mareşal'in 1946 Ekim'inde solcu olarak anılan Zekeriya Sertel, Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykut gibi şahıslarla İnsan Hakları Cemiyeti isimli bir dernek kurması, hakkında eleştirilere sebep olmuştur. Cemiyetin kuruluşunun ilan edildiği basın toplantısında bir üniversiteli genç bu tepkileri şöyle dile getirmiştir; “*Yeni kurulan bu cemiyet hakkında daha etraflı aydınlatılmak istiyorum. Gazetelerde okuduğum, şimdi de gördüğüm veçhile yeni cemiyet iki kutbu birleştirmiştir. Solcu olarak tanınmış ve insancı bir dava güden Zekeriya Sertel ile Türkçülüğü ve milli cepheyi temsil eden Mareşalimizin nasıl imtizaç ettiğini öğrenmek istiyorum... Hatta üniversite gençliği solcu olan Zekeriya Sertel'e o kadar kızmıştı ki matbaasını yıkmak zorunda kalmıştı.*” (Cumhuriyet, 19 Ekim 1946, s.1, 3).

56 Cami Baykut ve Zekeriya Sertel tarafından Mareşal Fevzi Çakmak'a yazılmış 2 Eylül 1946 tarihli mektupta; 1946 seçimlerinin, Meclisin, Hükümetin ve Cumhurbaşkanı'nın meşru olmadığı söyleniyor, Mareşal'e düşen görevin bunları meclis kürsüsünde dile getirdikten sonra istifa ederek sine-i millete dönmek olduğu hatırlatılıyordu (*Tanin*, 30 Ocak 1947, s.2.)

57 *Tanin*, 30 Ocak 1947, s.1, 2, 6; Hatırlanacağı gibi 4 Aralık 1945'de gerçekleşen Tan matbaası olayının patlak vermesinden hemen önce, 1 Aralık'ta çıkmaya başlayan *Görüşler* dergisinin ilk sayısında Bayar, Menderes ve Köprülü'nün de yazılar yazacağı duyurulmuştu. Ancak 4 Aralık olaylarının ertesinde DP kurucuları *Görüşler* dergisiyle ve dergiyi çıkaran Sabiha-Zekeriya Sertel ve Tevfik Rüştü Aras'la herhangi bir bağlantıları olmadığını açıklamışlardı.

58 *Kuvvet*, 5 Şubat 1947, s.1.

okutacak işkencelerle ezdirdiniz, harap ettiniz...”⁵⁹

Kenan Öner’in bu ithamı karşısında Yücel, “haysiyet ve şerefine tecavüz” edildiği gerekçesiyle dava açmıştır. Şubat ayında başlayan dava 19 Kasım’da neticelenmiştir. Mahkeme, Kenan Öner’in iddialarını haklı bulmuş ve Yücel’in açtığı davayı düşürmüştür. Ancak bu karar 1948 Mayıs’ında Yargıtay tarafından bozulmuş, Kenan Öner 22 Aralık 1949’da 4 ay 20 gün hapis cezasına karşılık para cezasına çarptırılmıştır.⁶⁰

Davanın gidişatı incelendiğinde hukuki olarak Yücel kazanmış olsa da kamuoyu nezdinde suçlu duruma düşürüldüğü görülür. Öner’in iddiaları esas olarak iki başlıkta toplanmıştır. İlki 1944 yılında görülen Sabahattin Ali-Nihal Atsız davasında Sabahattin Ali’yi kışkırtmak ve Irkçılık-Turancılık davasını yönlendirmektir.⁶¹ İkinci başlık ise özellikle Köy Enstitüleri ve üniversitelerdeki komünist oluşumları korumaktır. Öner, bu iddiaları kanıtlamak için pek çok tanık çağırmıştır. Ancak bu tanıkların büyük çoğunluğu aşırı sağ çevrelerden olduğu gibi aynı zamanda 1944 yılında görülen Irkçılık-Turancılık Davasıyla bağlantılı kişilerdir.⁶² Bu şahısların tanıklıkları yanlı olduğu gibi somut olmaktan da uzaktır. Berkes bu tanıklıkların çoğunlukla spekülasyonlara dayandığı, “*ben görmedim fakat şundan duydum*” şeklinde ifadelerin delil olarak kabul edildiğini belirtir. Buna karşın Yücel tarafından pek çok somut delil sunularak iddialar çürütülmüştür.⁶³ Davanın seyrindeki esas çelişki Yücel’in davacı, Öner’in sanık olmasına rağmen mahkeme salonunda rollerin değişmiş olmasıdır. Zira yargılama boyunca Yücel, Öner’in iddialarına cevap vermeye mecbur bırakılmış, Öner ise adeta bir savcı gibi hareket edebilmiştir. Bizzat Yücel bu çelişkiyi şöyle dile getirir; “*Ben güya bu davada müşteki ve müdahil mevkiinde bulunuyorum. Fakat bu, sırf dış görünüşten ibarettir. Hakikatte tecavüz edilen ben olduğum gibi dava edilen de benim.*”⁶⁴

Bu dava neticesinde Yücel, kamuoyu nezdinde suçlu duruma düşürülmüş ve saygınlığı zedelenmiştir. Özellikle dava Yargıtay’a gitmeden önce Öner’in suçsuz bulunması bu olguyu güçlendirmiştir. Yücel, dava sürecinde mesai arkadaşlarından ve CHP’den ciddi hiçbir destek görmediği gibi oluşan hava nedeniyle dışlanmıştır. Bu dışlanma Yücel’in *Ulus* gazetesinde yazı yazmasına dahi izin vermeyecek boyutlara varmıştır. Yücel-Öner Davası, komünistlik suçlamasının ne kadar etkin bir silah olduğunu ve kamuoyu nezdinde etkisini göstermesi açısından dikkate değer.

59 *Yeni Sabah*, 11 Şubat 1947, s.1.

60 M.Çıkar, *a.g.e.*, ss.128-129; Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1982, s.159.

61 Türkiye’de aşırı milliyetçi akımın önderlerinden Nihal Atsız 1944 yılında dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu’na açık mektuplar yazarak özellikle Maarif Vekâletinin himayesinde ülkede komünizmin hızla yayıldığını ve acil tedbirler alınması gerektiğini belirtiyor, Sabahattin Ali, Pertev Naili Boratav gibi isimleri komünistlik ve vatan hainliği ile itham ediyordu; “*Sayın Başvekil! Bütün milliyetçi Türkler sizinle beraberdür. Sizden tarihimizin bu çetin anında vatan düşmanı komünizmin ezilmesini, bir daha baş kaldıramayacak şekilde ezilmesini istiyorlar.*” Bu ithamlar karşısında Sabahattin Ali tarafından dava açılmış ve Atsız mahkûm edilmiştir. Hemen akabinde Cumhurbaşkanı İnönü 19 Mayıs 1944’de yaptığı konuşmada Sovyet dostluğuna vurgu yaparak bu devlet tarafından olumsuz algılanan Türkiye’de ki ‘Turancı’ akımlara karşı sert bir çıkış yapmış, takip eden günlerde söz konusu akımlarla ilişkisi olanlar tutuklanarak yargılanmaya başlamıştır (İlhan Darendelioğlu, *Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri*, Toker Yayınları, İstanbul 1977, s.106-138; Çetin Yetkin, *Karşı Devrim (1945-1950)*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2009, s.82-86).

62 M.Çıkar, *a.g.e.*, s.126-127.

63 N.Berkes, *a.g.e.*, s.391.

64 Hasan Ali Yücel, *Davam*, Ulus Basımevi, Ankara 1947, s.12.

Üniversiteden Uzaklaştırılan ‘Solcu Hocalar’

Yukarıda değindiğimiz ortam içinde Yücel-Öner davası sürerken Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde bununla dolaylı olarak bağlantılı bazı olaylar meydana gelmiştir. Temmuz 1948’de solcu olarak tanınan üç hocanın (Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes) üniversiteden uzaklaştırılması ile neticelenen olaylar esas olarak 1945’te başlamıştır. 1 Aralık 1945’te çıkmaya başlayan *Görüşler* dergisinin ilk sayısının kapağında bu üç akademisyenin resimleri DP liderleri ile beraber yer almış ve bunların dergide yazılar yazacağı duyurulmuştur. 4 Aralık olaylarının ertesinde bu hocalar bakanlık soruşturmasına tabi tutulmuş ve Milli Eğitim Bakanı Yücel’in emriyle bakanlık emrine çekilmişlerdir. Ancak Danıştay bu kararı bozmuş ve hocalar fakültedeki görevlerine dönmüşlerdir.⁶⁵

Bu konu bir süreliğine kapandıysa da 1946 sonunda yapılan komünist tevkifleriyle yeniden gündeme taşınmıştır. Üniversitelere ve Köy Enstitülerine komünistlerin sızdığı ve buralarda köşe başlarını ele geçirdikleri yolunda yapılan propaganda özellikle sağcı gruplar üzerinde etkili olmuştur. Hatırlanacağı gibi İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, 29 Ocak 1947’de Türkiye’deki komünist akımlarla ilgili olarak TBMM’de bir açıklama yaparak ülkedeki komünist hareketlerin gelişimini 1919’dan itibaren kapsamlı şekilde ele almış ve bu hareketlerin çok etkin ve yaygın olduğu bir tablo çizmişti. Nitekim 6 Mart 1947’de sağ eğilimli iki bin civarında üniversite öğrencisi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde Pertev Naili Boratav tarafından verilecek olan konferansı basarak bahsi geçen hocalar ve komünizm aleyhinde gösteriler yapmış, *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergilerinin toplattırılmasını talep etmiştir. *Cumhuriyet* gazetesi 7 Mart tarihli sayısında bu olayı “*Ankara Gençliğinin Kızıl Propagandayı Protestosu*” başlığı ile vermiştir. 19 Nisan tarihinde ise sağ eğilimli gruplar tarafından İzmir’de gösteriler yapılmış, Mehmet Ali Aybar tarafından çıkarılmaya başlanan *Zincirli Hürriyet* dergileri yakılmıştır.⁶⁶ 6 Mart’taki olaylar nedeniyle üniversite tarafından Boratav, Boran ve Berkes hakkında tahkikat yapılmış, tahkikat heyeti suç unsuruna rastlanmadığı yolunda rapor vermiştir. Buna rağmen üniversite senatosu bu hocaları ihraç etme konusunu gündeme almış, ancak ihraç kararı senatodaki bir grup hocanın muhalefeti sayesinde engellenebilmiştir.⁶⁷

6 Mart’taki üniversite baskınından sonra ‘solcu hocalar’ konusu kamuoyunun sürekli gündeminde kalmış, konuyla ilgili TBMM’de görüşmeler yapılmıştır. Ancak asıl olaylar 1947 yılı sonunda gerçekleşecektir. Zira Aralık ayına gelindiğinde provokasyonun dozu iyice artmıştır. Cihat Baban, 21 Aralık 1947 tarihli yazısında şunları söylemektedir; “*Komünizm artık memleketlere istilacı bir kuvvet olarak giriyor. Kaleyi birkaç yüz kişilik fedailer grubu ile içinden fethediyor. Emniyet teşkilatımız daha iyi bilir, aralarında cer hocası, öğretmen kılığına bürünenler de var. Meclisin dünkü toplantısında sayın Sadi Irmak’ın açıkladığı gibi, Ankara Dil-Tarih Fakültesinden mezun olup hocalığa gidenlerden sol sesleri gelmeye başladı... Memleketteki Sovyet ajanlarına karşı hassas olmak mecburiyetindeyiz.*”⁶⁸ Bahadır Dülger daha ileri giderek şu şekilde sormaktadır; “*Yetiştirdiği talebeye, yarın sokak mahkemesinden sonra ipe çekeceği milliyetçilerin listesini*

65 Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.38.

66 İ.Darendelioğlu, *a.g.e.*, s.181-183; M.Goloğlu, *a.g.e.*, s.221.

67 N.Berkes, *a.g.e.*, s.403-408.

68 *Tasvir*, 21 Aralık 1947, s.1.

taşıyacak kadar aşırı bir kızıl ihtilalcilik aşılayan insanları kanun tasfiye edemiyor mu?”⁶⁹

Ayrıca aralık ayında Ankara Ulus'taki Milli Eğitim Bakanlığı binası yanmış, yangının elektrik kontağından çıktığı duyurulmuştur. Ancak basının bir kısmında bu ve başka bir takım yangınların komünistler tarafından çıkarıldığı iddiaları ortaya atılmış, bu iddialar ciddi taraftar bulmuştur. Dönemin tanınmış 'komünist avcılarından' milletvekili Fahri Kurtuluş'a göre yangınlar kazayla olmamıştır; *“Bu bir dizi yangın. Tesadüf mü bunlar? Bunları bir yakan olması gerekmez mi? Elbet bir yakan var. Ama kim? Ben size söyleyeyim... Moskova emireri kızillar.”⁷⁰*

Bu gergin hava içinde 27 Aralık günü sağ eğilimli üniversite öğrencileri tarafından komünizm aleyhinde bir yürüyüş yapılmış, yürüyüş sonunda bir grup öğrenci tarafından Ankara Üniversitesi rektörlüğü basılmıştır. Rektör Şevket Aziz Kansu'yu tartaklayan göstericiler birkaç defa 'kahrolsun komünizm' diye bağırma zorlamış ve zorla istifa dilekçesi imzalatmıştır. Rektörün fakülteden çıkabilmesi ancak güvenlik kuvvetlerinin havaya ateş açması ile mümkün olmuştur. Hemen ertesi gün toplanan üniversite senatosunun bazı üyeleri tarafından bu hocaları itham eden açıklamalar yapılmış ve birkaç gün sonra Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes'in üniversiteden ihracına karar verilmiştir.⁷¹ Olayların basındaki yansımaları da kendisi kadar vahim olmuştur. 29 Aralık tarihli Kudret gazetesi olayı şöyle yorumlamaktadır; *“Fakülte içinde bulunan üç komünist hoca hakkında Senato'nun gençliğin heyecanına uygun olarak vermiş olduğu karar takdirle karşılanmıştır... Gençliğin asil heyecanı şehrin bütün muhitinde büyük bir alaka ve takdirle karşılanmış, Türk gençliğine yakışır bir şekilde tertiplenen ve sonuçlandırılan hareket içten alkışlanmıştır.”* Olayları kınayanlar ise basının küçük bir kısmı ve üniversitelerin bazı fakülteleri ile sınırlı kalmıştır.⁷²

Ancak olaylar burada noktalanmamıştır. Üniversite Senatosunun ihraç kararı Ocak 1948'de Danıştay tarafından, Şubat ayında ise Üniversitelerarası Kurul kararı ile bozulmuştur. Buna rağmen Ankara Üniversitesi Senatosu yargı kararına uymamış ve hocaları göreve iade etmemiştir. Ayrıca basında da Üniversitelerarası Kurulun kararına karşı şiddetli bir saldırı başlamıştır. Nitekim Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sırer, Danıştay'ın kararına itiraz etmiş, Danıştay Genel Kurulu Ocak ayında alınan kararı kaldırmış ve hocalar hakkında 'görevi kötüye kullanmak' suçundan dava açılmıştır.⁷³ 1948 Haziran ayında başlayan dava 1950 Mayıs ayına kadar sürmüş, neticesinde Boran ve Berkes üçer ay hapis ve memuriyetten men cezasına çarptırılmıştır. Ancak bu karar da 1950 Haziran ayında Yargıtay tarafından bozulmuştur. Buna rağmen hocalar üniversitedeki görevlerine dönememişlerdir. Zira 1948 yazında çıkarılan bir kanunla kadroları kaldırılmıştır. İlgili meclis komisyonun sözcüsü Suut Kemal Yetkin, TBMM'de bu kanunla ilgili şu açıklamayı yapmıştır; *“Sayın arkadaşlarım; Milli Eğitim Komisyonumuz hükümet tasarısına iki madde ilave etmekle ve bazı öğretim üyelerine ait kadroları kaldırmakla Büyük Meclis'in türlü vesilelerle izhar ettiği derin hassasiyete tercüman olduğuna kanidir. Çünkü uzun zamandır tedavi edilemez müzmin bir hastalık halinde sürüp giden bu meseleyi halledecek başka çare yoktu. Komisyon bu değişikliği yaparken üniversite muhitinin bu durumdan kurtulduktan sonra huzur içinde ilmi ve milli ödevlerini yapmaya*

69 *Tasvir*, 24 Aralık 1947, s.1.

70 *Ulus*, 28 Aralık 1947, s.1.

71 İ.Darendelioğlu, *a.g.e.*, s. 196-204; K.Karpat, *a.g.e.*, s.453.

72 N.Berkes, *a.g.e.*, s.434-435.

73 Ç.Yetkin, *a.g.e.*, s.522; M.Goloğlu, *a.g.e.*, s.224-225.

devam edeceği muhakkaktır.”⁷⁴

Suut Kemal Yetkin’in “*tedavi edilemez müzmin bir hastalık*” olarak tanımladığı ‘solcu hocalar’ vakası, Yücel-Öner davasında da görüldüğü gibi komünistlik suçlamasının ne kadar etkin bir silah olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır. Şerif Mardin “*hiçbir ülkede ‘solcu’ damgası Türkiye’deki kadar ‘aforoza’ mahiyetini taşımaz*” derken bunu vurgulamaktadır.⁷⁵ O dönemde hukuk fakültesinde hoca olan ve bu olaylar nedeniyle üniversite senatosundaki görevinden istifa eden Ord. Prof. Ernest E. Hirsch olayları şöyle yorumlamaktadır; “*Üniversiteler Kanununun çıkarılmasına kadar başı çeken hümanist akım... 1946 seçimlerinden sonra yerini milliyetçi akıma terk etmek zorunda kalmıştı. Bu akım kendisini parlamento dışında da, özellikle basında ve üniversite öğrencileri arasında hissettirmekteydi. Özellikle liberal düşünceli profesörleri, komünist oldukları şüphesiyle, görevden uzaklaştırma konusunda Batı Avrupa’da adet haline gelmiş olan yöntemler vardı. Dünyaya, Türk öğrencilerinin de demonstrasyon yapabileceği gösterilmek isteniyordu.*”⁷⁶

Sabahattin Ali’nin Öldürülmesi

Sabahattin Ali, özellikle hikâyeleri ile Türk edebiyatının önemli isimlerinden biridir. Esas mesleği öğretmenlik olan Ali, 1933’te komünistlik ve Cumhurbaşkanı’na hakareten mahkûm olmuş ve bir süre hapis yatmıştır. Hasan Ali Yücel döneminde tekrar göreve çağrılan Sabahattin Ali, Ankara Konservatuar Müdürlüğü’ne getirilmiştir. Köy Enstitüleri girişiminde Bakan Yücel’e ve İsmail Hakkı Tonguç’a verdiği destekle gündeme gelmiştir.⁷⁷ Nihal Atsız, 1944 yılında dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu’na yazdığı açık mektuplarda Sabahattin Ali’yi komünistlik ve vatan hainliği ile itham etmiş, bu ithamlar karşısında Sabahattin Ali tarafından dava açılmış ve Atsız mahkûm edilmiştir.⁷⁸

Sabahattin Ali, Yücel’in bakanlıktan istifasından sonra Konservatuar Müdürlüğü’nden ayrılarak İstanbul’da *Marko Paşa* dergisini çıkarmaya başlamıştır. Sabahattin Ali, Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz’la beraber çıkardıkları *Marko Paşa*’daki yazılarında özellikle ABD ile girilen ilişkiyi eleştirerek bağımsızlığın yitirildiği vurgusunu yapmış, demokratikleşme, laikliğin muhafazası, yolsuzluklar gibi konularda sert eleştiriler getirmiştir. Ali, Türkiye-ABD ilişkileriyle ilgili olarak 25 Kasım 1946 tarihi *Marko Paşa*’da şunları yazmıştır; “... *bizim bildiğimize göre, müstakil bir memleketin toprakları üzerinde, ister general olsun ister teknisyen, ister üniforma giysin ister sivil... yabancı bir devletin ordusuna mensup birlikler, devamlı vazife ile bulunamazlar. Bizim bildiğimize göre müstakil bir memleketin topraklarından bir karışı bile askeri maksatlarda kullanılmak için, yani üs olarak, sulh zamanında yabancı bir devletin kara, deniz, hava kuvvetlerinin veya teknik personelinin emrine verilemez... Acaba Mustafa Kemal’in memleketinde bu kadar kısa zamanda istiklal anlayışı bu kadar kökten değişmeler mi geçirdi?*”⁷⁹ 1947 Şubat’ındaki yazılarında da

74 N.Berkes, *a.g.e.*, s.473.

75 Ş.Mardin, “a.g.m.”, s.165.

76 Ernst E. Hirsch, *Anılarım- Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi*, Türkiye İş Bankası, Ankara 1985, s.423.

77 Fethi Tevetoğlu, *Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)*, Ankara 1967, s.606.

78 İ.Darendelioğlu, *a.g.e.*, s.106-129; Ç.Yetkin, *a.g.e.*, s.82-83.

79 Sabahattin Ali, *Bütün Yapıtları, Marko Paşa Yazıları ve Ötekiler*, (Der.H.Altınkaynak), Cem Yayınevi, İstanbul 1986, s.96-97.

laiklik aleyhindeki hareketler ve yolsuzluklar hakkında şöyle demektedir; “Nihayet günün birinde yobazlık, kara kuvvet, yeşil sarık, irtica sahiden hortladı. Ama Menemen’de değil, o eline ayağına köstek vurmak istedikleri halkın içinde değil... Ankara’da ve kendi aralarında!”. “Biz istiyoruz ki, bu memlekette yapılan her iş üç beş kişinin çıkarına değil, bu toprakları dolduran milyonların yararına olsun... herhangi bir karar alınırken... koltuğuna ısınmış beş on hazır yiyicinin menfaati değil, milletin hayrı düşünölsün.”⁸⁰

Marko Paşa muhalif tavrıyla siyasi çevrelerin ciddi tepkisini çekmiş ve hücumlara uğramıştır. Yazarları hakkında davalar açılan, basımı engellenmeye çalışılan ve sık sık kapatılan dergi *Malum Paşa*, *Merhum Paşa*, *Ali Baba*, *Yedi Sekiz Paşa*, *Bizim Paşa*, *Öküz Mehmet Paşa* gibi isimlerle tekrar tekrar çıkmıştır. Altan Öymen’e göre hükümetin Amerika ile ilgili politikasını eleştiren yegane yayın olan derginin satışları o zaman için çok yüksek bir tiraj olan 60 bine ulaşmıştır.⁸¹

Marko Paşa’ya yönelik baskılar ve hücumlar, nihayetinde Sabahattin Ali’yi yazarlığa devam edemez hale getirmiştir. Bu durum karşısında bir kamyon alan Ali taşımacılık işine girmek durumunda kalmıştır. 1948 Mart’ında kamyonla Edirne’ye giden yazardan dokuz ay boyunca haber alınmamış, ancak 1949 Ocak’ında öldüröldüğü haberi gazetelere yansımıştır.⁸² Sabahattin Ali’nin katil zanlısı olarak Ali Ertekin isimli eski bir astsubay yargılanmış ve hüküm giymiştir. Ali Ertekin silah kaçırdığı için ordudan atılmış ve Bulgaristan hududunda insan kaçakçılığı yapan bir zattır. Bu zat Sabahattin Ali’yi Bulgaristan’a kaçırmak için anlaştıklarını, ancak yolda fikir değıştirenerek Ali’yi öldürdöğünü itiraf etmiştir. Ancak bu cinayetle ilgili pek çok iddia ortaya atılmıştır. Bu iddialar arasında Ertekin’in devlet adına çalıştığı ve cinayeti planlayarak gerçekleştirdiği de vardır.⁸³

Sabahattin Ali’nin öldürölmesi kamuoyunda yankı bulmuş ve uzun süre basında yer almıştır. Ertekin’in yargılanma aşaması da cinayet kadar vahim olmuştur. Zira Ertekin savunmasını ‘milli hislere’ dayandırmış, Sabahattin Ali gibi bir ‘vatan hainini’ öldürmekle memlekete hizmet ettiğini beyan etmiştir;

“Bu sözleri işitince beynim attı. Vaktiyle Ruslar’ın 93 Harbi’nde dedeme fena muameleler yaptığını babam bana söylemiş ve anlatmıştı. Bu sözlerden sonra Sabahattin Ali’nin Türklük’le alakası olmayan ve Türk milletine fenalık için harice kaçmak isteyen bir canavar olduğunu anladım. Zaten elinde de şişkin bir çantası vardı, bu çantada mevcut olması muhtemel muzır evrakı düşündüm. Heyecanım üzüntüye dönüştü... İşte bu milli düşünce ile birdenbire irademi kaybederek elimdeki sopa ile kitap okumakta iken kafasının sol tarafına yüzüne doğru şiddetle vurdum... bir daha vurdum... Üçüncü bir darbeyi ensesine vurunca nefesi tamamen kesildi. Ölmüştü.”⁸⁴

Mahkeme, “Ertekin’in eyleminde cezayı hafifletici tahrik nedenleri olduğu” gerekçesiyle savcının istediği 20 yıl hapis cezasını 4 yıla indirmiş, Ali Ertekin 21 ay sonra serbest kalmıştır.

80 S.Ali, *a.g.e.*, s.106-108.

81 Öymen şunları söyler; “Marko Paşa ve yedeklerinin yayınları aksadıkça, Türk basınının etkili gazete ve dergilerinde Amerika’yla ilgili olarak, ‘olumlu’ haber ve yazılardan başka bir şey bulmak git gide güçleşiyordu. Tabii, Rusya’yla ilgili olarak da ‘olumsuz’ haber ve yazılardan başka bir şey bulmak güçleşiyordu.” (Altan Öymen, *Değişim Yılları*, Doğan Kitap, İstanbul 2004, s.195-196.)

82 *Ulus*, 13 Ocak 1949, s.1.

83 Hıfzı Topuz, *Eski Dostlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s.46; Kemal Bayram, *Sabahattin Ali Olayı*, Yenigün Yayınları, Ankara 1978, s.442-443.

84 Alpay Kabacalı, *Türkiye’de Siyasal Cinayetler*, Altın Kitaplar, İstanbul 1993, s.336-337.

Öymen'e göre 'vatan uğruna cinayet işledim' savunması ilk defa Sabahattin Ali cinayetiyle ortaya atılmış ve günümüze kadar artarak devam etmiştir.⁸⁵

Ahmet Emin Yalman'ın Sabahattin Ali'nin öldürülmesi üzerine yazdıkları, kamuoyuna hâkim olan komünizm karşıtı histeriyi açıkça ortaya koymaktadır; "*Kendisinin Türk kültürünün en ziyade tadına varan genç yazarlardan biri olduğunu neden ileri sürmüyoruz? Çünkü kızıl barbarlığın tehditleriyle ve entrikalarıyla karşılaşmış bulunan Türk milleti kendi varlık ve istiklal gayesini her şeyin üstünde tutuyor. Bugün milletimiz için Sabahattin Ali'nin göze çarpan tarafı fikri üstünlükleri değil, kızıl hastalığa her nasılsa tutulmuş bulunması, Türk emellerine karşı gelmesi, düşmanların kundaklama maksatlarına, bilerek, bilmeyerek alet olması ve diğer değerli fikir adamlarına kızıl solculuk modasının yayılmasına meydan vermesidir.*"⁸⁶

'Sol' olarak nitelenen herkese ve her şeye karşı duyulan bu nefret nerden kaynaklanmaktadır? Bu nefrette Sovyetler kaynaklı tehdit algılamasının belli bir payı vardır. Dönemin hâkim algısına göre Sovyetler Birliği emperyalist bir devlet, komünizm -ve her türlü sol ideoloji- Rus emperyalizminin bir aracıdır. Ancak bu cevap yeterli değildir. Zira Hasan Ali Yücel örneğinde olduğu gibi bakanlık düzeyine yükselmiş bir CHP'li bile komünizmle ve Sovyet ajanlığıyla itham edilebilmekte, bu ithamlar kamuoyunda kabul görebilmektedir. Mardin'e göre 'solcu' tasniflemesi içinde hücumu uğrayan bu aydınların göze batmasının asıl nedeni hem laik hem de hümanist (ya da kozmopolit) olmalarıdır. Komünizmde mevcut olan din karşıtlığı olgusu, dini konularda son derece hassas olan (ve özellikle bazı radikal laiklik uygulamalarından rahatsız olan) Türk toplumunun 'laiklik' ile 'solculuk' arasında bir bağ kurmasına yol açmıştır. Benzer şekilde 'hümanizm' de solculukla eş tutulmuştur. Türk aydınında laiklik ancak milliyetçilikle beraber kabul görür. Bahsi geçen aydınlarda bu iki özellik (laik duruş ve hümanist yaklaşım) baskındır. Bu durum dönemin histerik havası içinde onları hedef haline getirmiştir.⁸⁷ Bu analiz yalnızca bahsi geçen aydınlar için değil dönem içerisinde benzer saldırılara uğramış bütün muhalifler için genel olarak geçerlidir.

Bu sosyolojik çözümlemenin yanında dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da hedef haline gelen aydınların neredeyse tamamının dönemin baskın dış politika tercihlerine şüpheyle yaklaşmasıdır. İki kutuplu dünya düzeni içinde Batı Bloğu ya da daha doğru bir ifade ile ABD tarafında olma kararı Türk dış politikasının belirgin tercihi olmuştur. Bu tercihi sorgulayan her türlü görüş ise şiddetli bir saldırıya maruz kalmış ve komünistlikle yaftalanmıştır.

Sonuç

II. Dünya Savaşı yılları Türkiye için kaygı dolu ve zor yıllar olmuştur. Türkiye, Mihver Bloğu karşısında savaşa girmesi için müttefiklerden ve özellikle Sovyetlerden gelen ağır bir baskıya maruz kalmıştır. Aksi durumda savaş sonrası düzenlemelerinde yalnız bırakılmakla tehdit edilmiştir. Bütün kaygılarına rağmen Türkiye ısrarla savaş dışı konumu sürdürmüş ve savaşa girmesi yönündeki baskılarına direnmiştir. Türkiye'nin savaş boyunca kararlılıkla uyguladığı savaş dışında kalma kararı, savaş sonunda Türkiye'yi yalnızlıkla baş başa bırakmıştır.

1945 baharında Sovyetler, Boğazlarda üs ve Doğu Anadolu'da bir kısım toprak taleplerini

85 A.Öymen, *a.g.e.*, s.334.

86 A.E.Yalman, *a.g.e.*, s.1461.

87 Ş.Mardin, "a.g.m.", s.165-170.

dile getirdiğinde Türkiye diplomatik olarak yapayalnızdır. Sovyetlerin talepleri bir yandan kamuoyunda şiddetli bir tepki doğururken, diğer yandan Türkiye'nin içinde bulunduğu yalnızlıkla birleşerek bir toplumsal histerinin yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu histeri Türkiye'de daha önce de mevcut olan 'komünizm karşıtı' eğilimleri daha da güçlendirmiştir. Nitekim bu koşullarda şekillenen komünizm karşıtı kamuoyu, savaş sonrası yıllarda başlayan çok partili hayatın hararetli tartışmaları içinde etkin bir silah olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Dönemin ideolojik atmosferi içinde iç siyasi tartışmalar 'Sovyet tehdidi' ile ilişkilendirilmiş, her türlü muhalif düşünce 'Moskova ağzıyla konuşmak' ithamlarıyla bastırılmıştır. Dönemin uluslararası konjonktürü ile de uyumlu olan bu komünizm karşıtı histeri, Hasan Ali Yücel örneğinde olduğu gibi bakanlık düzeyine yükselmiş bir CHP'linin bile komünizmle ve Sovyet ajanlığıyla itham edilebildiği, bu ithamların kamuoyunda kabul görebildiği boyutlara varmıştır. Bu saldırılar özellikle dönemin baskın dış politika eğilimlerine yani Amerikancılık eğilimine muhalif duran aydınlara yönelmiştir. Nitekim bu aydınlar, iki kutuplu dünya algılaması içinde 'Amerikan taraftarı değilse Sovyetler taraftarısın' mantığıyla suçlu görülmüşlerdir.

Türkiye'de özellikle bu yıllarda taban bulan komünizm karşıtı kamuoyunun fikir özgürlüğü aleyhinde ciddi etkiler yarattığı söylenebilir. Bu süreç kültürel irtica olarak tanımlanan bir ortamın doğmasına sebep olmuştur. Komünizmle yaftalanmak kaygısı liberal ve ilerici düşüncüyü durdurmuş, Türkiye'de yaratıcı politik düşüncüyü uzun müddet felce uğratmıştır.

Bu süreç toplumsal hafızada Sovyetler'e karşı yüzyıllardır duyulan şüphe ve nefreti kamçılarken bunun karşısına 'iyi' imgesi olarak Amerika'nın yerleşmesini sağlamıştır. 'Sovyet' imgesinin karşısına konulan bu imge, iyi olan her şeyi temsil ediyor kabul edilmiş ve ideolojik anlamda sorgulanamaz bir Amerikan imajı yaratılmıştır. Öyle ki Türkiye Batı İttifakı ile bütünleşirken kamuoyundan gelen itirazlar çok kısık kalmış, muhalif sesler şiddetle bastırılırken kamuoyunun büyük çoğunluğu bunları coşku ile karşılamıştır.

Kaynaklar

Resmi Yayınlar

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, Montreux ve Savaş Öncesi Yılları(1935-1939), (Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü).

Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl, İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), (Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü).

Sürelî Yayınlar

Gazete Makaleleri

İsmet (İnönü), "Fırkamızın Devletçilik Vasfı", *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1933, ss.1-2.

Nadi, Nadir, "Bir Hakikat ve Bir Üzüntü", *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1945, s.1.

Sadak, Necmettin, "Biraz da İnsaf Lazım", *Akşam*, 19 Kasım 1945, ss.1-2.

- Sertel, Sabiha, “Ne Garip Şey?”, *Tan*, 13 Ekim 1945, s.1.
_____, “Bugünkü Hadiseler ve Atatürk”, *Tan*, 10 Kasım 1945, s.1.
Sertel, Zekeriya, “Türk Efkârının Aydınlığa İhtiyacı Vardır”, *Tan*, 28 Haziran 1945, ss.1-2.
_____, “Hükümet ve Meclisten Bir Şey Bekleyebilir miyiz?”, *Tan*, 22 Ağustos 1945, ss.1-2.
Yalçın, Hüseyin Cahit, “Vehim mi, Bahane mi?”, *Tanin*, 13 Mart 1945, s.1.
_____, “Üçüncü Cihan Harbi Tehlikesi Karşısında Türkiye”, *Tanin*, 27 Haziran 1945, s.1.
_____, “Hangisi Doğrudur?”, *Tanin*, 29 Haziran 1945, s.1.
_____, “Göze Çarpan Hakikatler”, *Tanin*, 27 Ağustos 1945, s.1.
_____, “Ne Garip Şey?”, *Tanin*, 15 Ekim 1945, s.1.
_____, “Sol-Sağ ve İleri-Geri”, *Tanin*, 3 Aralık 1945, s.1.
_____, “Kalkın Ey Ehli Vatan”, *Tanin*, 3 Aralık 1945, ss.1.
_____, “Bir Fena Vatandaş Örneği”, *Tanin*, 17 Mayıs 1946, s.1.
_____, “Bolşevikler Maskeyi Yüzlerinden Attılar”, *Tanin*, 13 Temmuz 1946, s.1.

Gazeteler

Akşam
Cumhuriyet
Kudret
Kuvvet
Milliyet
Tanin
Tasvir
Ulus
Yeni Sabah

Kitaplar

- Ali, Sabahattin, *Bütün Yapıları, Marko Paşa Yazıları ve Ötekiler*, (Der.H.Altınkaynak), Cem Yayınevi, İstanbul 1986.
Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938), (Der.N.Asan), Ankara 1964.
Bayram, Kemal, *Sabahattin Ali Olayı*, Yenigün Yayınları, Ankara 1978.
Berkes, Niyazi, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
Borak, Sadi, *Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları*, Kırmızı Beyaz, İstanbul 2004.

- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara 2009.
- Cebesoy, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2010.
- Çıkar, Mustafa, *Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.
- Darendelioğlu, İlhan, *Türkiye 'de Milliyetçilik Hareketleri*, Toker Yayınları, İstanbul 1977.
- Deringil, Selim, *Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı 'nda Türkiye 'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.
- Frey, Frederick W., *The Turkish Political Elite*, MIT Press, Cambridge 1965.
- Goloğlu, Mahmut, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1982.
- Gürun, Kamuran, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK Basımevi, Ankara 1991.
- Hale, William, *Türk Dış Politikası (1174-2000)*, Mozaik, İstanbul 2003.
- Hirsch, Ernst E., *Anılarım- Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi*, Türkiye İş Bankası, Ankara 1985.
- Kabacalı, Alpaz, *Türkiye 'de Siyasal Cinayetler*, Altın Kitaplar, İstanbul 1993.
- Karaca, Emin, *Türk Basınında Kalem Kavgaaları*, Bizim Kitaplar, İstanbul 2008.
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Kayalı, Kurtuluş, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- Nadi, Nadir, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1979.
- Öymen, Altan, *Değişim Yılları*, Doğan Kitap, İstanbul 2004.
- Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- Tevetoğlu, Fethi, *Türkiye 'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)*, Ankara 1967.
- Timur, Taner, *Türkiye 'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- Toker, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1970,
_____, *Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu*, Akis Yayınları, İstanbul 1971.
- Topuz, Hıfzı, *Eski Dostlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
_____, *II. Mahmut 'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.
- Tunçay, Mete, *Türkiye 'de Sol Akımlar II (1925-1936)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdikleri IV (1945-1970)*, Rey Yayınları, İstanbul 1970.
- Yetkin, Çetin, *Karşı Devrim (1945-1950)*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2009.
- Yücel, Hasan Ali, *Davam*, Ulus Basımevi, Ankara 1947.

Makaleler

Mardin, Şerif, “Siyasal Sözlüğümüzün Özellikleri: Solcu” *Siyasal ve Sosyal Bilimler*, (Der.M.Türköne ve T.Önder), İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.165-170.

Meyer, M., “18. Yüzyıldan Günümüze Rusya ve Türkiye İlişkileri”, *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya, Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, (Der.G.Kazgan ve N.Ulçenko), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s.17-32.

Özgüden, Mehmet, “Türkiye’de Seçkinler”, *1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim*, (Der. Faruk Alpkaya, Bülent Duru), Phoenix Yayınevi, Ankara 20217, s.367-406.

Saray, Mehmet, “II. Dünya Savaşı Döneminde Türk-Sovyet İlişkileri”, *Atatürk’ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri*, (Haz. İ.Kamalov ve İ.Svistunova), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s.245-256.

Sotniçenko, Aleksandr, “1945-1956 Yıllarında Türk-Sovyet Diplomatik Mücadelesi ve Sonuçları”, *Atatürk’ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri*, (Haz.İ.Kamalov ve İ.Svistunova), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s.321-337.

Yüceer, Saime, “Atatürk Dönemi (1919-1938) Türk-Rus İlişkilerinin Siyasi Boyutu”, *Atatürk’ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri*, (Haz.İ.Kamalov ve İ.Svistunova), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s.61-106.